

XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Hanlığı'nda Etnik Unsurlar

Emine Yıldırım*

(ORCID ID: 0000-0002-9998-9562)

Makale Gönderim Tarihi
03.05.2020

Makale Kabul Tarihi
16.06.2020

Özet

Kırım stratejik olarak önemli bir yarımada konumundadır. Bu yüzden tarihi boyunca farklı millet ve toplulukların dikkatini çekmiştir. Tatar, Nogay, Çerkes, Kıpti, Acem, Rum, Ermeni ve Yahudi gibi çeşitli etnik ve dini unsurlar Kırım'da ikamet etmişlerdir. Kırım ayrıca köle ticareti açısından da önemli bir merkez konumundaydı. Bu yüzden çeşitli etnik unsurlar köle ticaretinde kullanılmıştır. Çalışmamızda XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kırım'da yer alan etnik unsurlara ve kölelerin etnik kökenlerine yer verilmiştir. Şer'iyye sicillerinin temel kaynak alındığı çalışmamızın amacı Kırım'ın etnik yapısıyla ilgili çalışmalara destek sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Şer'iyye Sicilleri, Etnisite, Kölelik

Ethnic Elements in the Crimean Khanate in the Second Half of the 17th Century

Abstract

Crimea is a strategically important peninsula. Therefore, it has attracted the attention of different nations and communities throughout its history. Various ethnic and religious groups such as Tatar, Nogay, Circassian, Coptic, Novice, Greek, Armenian and Jewish resided in Crimea. Crimea was also an important center in terms of slave trade. Therefore, various ethnic groups were used in the slave trade. In the study, the ethnic elements in the Crimea and the

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Türkiye, emine.my23@gmail.com.

ethnicity of the slaves were included in the second half of the XVII. Century. The purpose of the study which the Shariah registers are the main source, is to support the studies related to the ethnic structure of Crimea.

Keywords: Crimea, Shariah Records, Ethnicity, Slavery

Kırım'da Etnik ve Dini Gruplar

Altın Orda Devleti içinde ayrı bir bölge teşkil eden Kırım, XIV. yüzyılın ikinci yarısında taht kavgaları sonucu rakip beyler ve hanların sığındığı bölge haline gelmiştir. Soyu Cengiz Han'a dayanan prensler, bölgede hanlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak Kırım Hanlığın asıl kurucusu Hacı Giray'dır.¹ Hanlığın tarihi, kabilelerin hâkim zümrelerinin ekseninde dönmüştür. Onların iktidarda kalmak ve hanlığın siyasetini yönetmek için yaptıkları faaliyetler Kırım tarihinde önemli yer tutmaktadır. Kırım aristokrasisi şu şekildedir: Han, oğulları, önemli mevkilerdeki sultanlar, hanedanın diğer mensupları olan oğlanlar, kabile reisleri olan begler, mirzalar, hanın hizmetkârları olan nökerler.²

Kırım'da Tatar, Nogay, Çerkes, Acem, Kıpti, Rum, Ermeni ve Yahudi topluluk ve milletleri yer almıştır. Kırım halkı dini bakımdan Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler olarak üç gruba ayrılmıştır.³ Rumlar M.Ö. VI. yy. itibaren, Ermeniler ve Yahudiler M.Ö. I- M.S. IV. yy. itibaren hüküm sürmeye başlamıştır.⁴ Kırım nüfusunun çoğunluğunu Müslüman Tatarlar, geri kalanını gayrimüslimler oluşturmuştur.⁵

¹ Halil İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 3-4.

² Halil İnalçık, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, 135 (Mart-Nisan), Kit-san Matbaası, İstanbul 1983, s.51-53.

³ Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2014, s.94.

⁴ Zeynep Özdem, *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s.40.

⁵ Fehmi Yılmaz, "On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım'da Gayrimüslimler", *Osmanlı Araştırmaları XXXIII*, İstanbul 2009, s.237.

Yahudiler ve Hıristiyan nüfusu oluşturan Ermeniler ile Rumlar gay-i müslim nüfus içinde yer almaktaydılar.⁶

Tarih boyunca insanların dini tercihleri farklılık göstermiştir. Devletler ülkesindeki halkını düşüncelerine göre tasnif etmiştir. Osmanlı Devleti de ülkesinde yaşayan halkı Müslümanlar ve diğerleri şeklinde ayırmıştır.⁷ Osmanlı Devleti din olarak İslam dinine, mezhep olarak Sünni-Hanefi mezhebine mensuptu. Ancak bir cihan devleti olduğu için diğer dinlerden ve mezheplerden halkı da mevcuttu.⁸ Ancak halkın inanç ve mezheplerine karışmayıp onlara serbestlik tanımıştır. İnsanlar din ve mezhep değiştirme konusunda zorlanmamıştır.⁹ Kırım Hanlığı'nda Osmanlı Devleti'ne benzer mahalle kültürü var olup, statü farklılıklarından doğan geçimsizliğin ve sosyal sınıflaşmanın olmadığı bir mahalle yapısı görülmüştür. Zengin-fakir, çiftçi-tüccar, yöneten-yönetilen, din adamı ve halk bir arada yaşamıştır.¹⁰ Dolayısıyla Devletin kuruluşundan itibaren Müslümanlarla gay-i müslimler bir arada yaşamışlardır.¹¹

Gay-i müslimler, medeni hukuk kapsamındaki evlenme, boşanma ve miras gibi konuları kendi dinlerine uygun geliştirdikleri hukuklarına göre görüşüp halletmişlerdir. Ancak ceza hukuku kapsamındaki davalar şer'i mahkemelerde görüşülmüştür. İslam hukuku gay-i müslimlere din-vicdan hürriyeti tanımıştır. Buna bağlı olarak onlara hukuki ve kaza-i özerklik verilmiş olup cemaat mahkemelerinin karar vermesine olanak sunmuştur. Cemaat mahkemesinin kararına taraflar uymadığı takdirde devlet iki tarafa da müdahale etmezdi. Bu da cemaat mahkemelerinin yaptırım gücünün olmadığını göstermektedir. Taraflar cemaat mahkemelerinin verdiği karardan

⁶ Bıyık, a.g.e., s.94.

⁷ Nuri Kavak, "Osmanlı Adalet Sisteminde Gayr-i Müslimlerin Yeri ve Örnekleri (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2009, s.413.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi- Medeniyet Tarihi*, C.2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s.137.

⁹ Kavak, "Osmanlı Adalet Sisteminde Gayr-i Müslimlerin Yeri ve Örnekleri (Şer'iyye Sicillerine Göre)", s.413.

¹⁰ Nuri Kavak, "Kırım Tatarları'nda Mahalle Kültürü", *Bilig*, S.55, Güz/2010, s.94

¹¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.393.

memnun olmadığında şer'i mahkemelere başvurabilirdi. Hanefi fıkına göre şer'i mahkemelere başvuran gayr-i müslim olursa kabul edilmesi gerekirdi. Aksi halde anlaşmazlıkların devamına ve toplumda huzurun bozulmasına sebebiyet verilebilirdi. Gayr-i müslimler şer'i mahkemelerden istediği gibi yararlanmak istemiştir ve talepleri karşılık bulmuştur. Dolayısıyla gayr-i müslim halkın sicillere konu olan çeşitli davaları olmuştur.¹² Bu davalar içindeki konulardan bazıları ticari hayat, ortaklıklar, ticari anlaşmazlıklar, mal satışı, alış-veriş, ceza hukuku (hırsızlık, yaralama, öldürme vb.) ile ilgilidir.¹³

Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemi Kırım Hanlığı'nda da uygulanmıştır. Devletin halka bakış açısı dini pencereden olup halka "Müslim" ve "Gayr-i müslim" şeklinde hitap edilmiştir.¹⁴ Kırım coğrafyasının İslamiyet ile tanışması Kırım Hanlığı'nın kurulmasından evveldir. Tüccarların uğrak yeri olmasından dolayı Müslüman tüccarlar Kırım'ı İslamiyet'le tanıştırmış olmalıdır.¹⁵

Tatarlar

Tatarlar'ın ismine ilk olarak Orhun Kitabeleri'nde rastlanılmıştır. Çinliler, Cengiz Han'dan evvel Moğolca konuşan topluluklara Tatar ismini vermiştir. Ancak Moğol egemenliğinden sonra Türkçe konuşan kavimler Tatar olarak adlandırılmıştır. Günümüzde ise bir Türk boyunun adıdır ve genellikle Kazan ve Kırım çevresinde yaşayan halk

¹² Nuri Kavak, Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2008, s.123-124.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Nuri Kavak, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7, Isparta 2008.

¹⁴ Nuri Kavak, "Kırım Tatarlarında Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır)", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Ed. Yücel Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, s.156. Millet sistemi: Bir yerin İslam hâkimiyetine girmesinden sonra hukuk ve himaye bahşedici sözleşme ile İslam devletinin idaresine girmesinden doğan sistem. Detaylı bilgi için bkz. Ortaylı, a.g.m., s.395.

¹⁵ Ahmet Türk, "Kırım Hanlığı'nda İslamiyet", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Ed. Yücel Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015, s.123.

için kullanılmaktadır.¹⁶ Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan itibaren Kuzey Türkleri ve Kırım Türkleri için Tatar ifadesini kullanmıştır.¹⁷

Kırım toplumunda başta yönetimdeki Giray hanedanının¹⁸ soyu Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin küçük oğlu Togay Timur'a dayanmaktadır. Kırım'la bağlantıları ise Altın Orda hükümdarı Mengü Timur'dan Kırım ve Kefe'nin yurtluk olarak alınmasıyla sağlanmıştır. Giraylar XV. yüzyıldan 1783'e kadar Kırım'da hüküm süren hanedan olmuştur.¹⁹

Giraylardan başka Kırım toplumunda Karaçi beyleri Şirinler, Argınlar, Barınlar, Kıpçaklar ve Mangıtlar etkili olmuştur.²⁰ Büyük kabilelerin irsî liderleri olan beyler ile güç ve nüfuzlarını dengelemek amacıyla hanedan tarafından toprak verilen mirzalar, toplumda önemli bir yere sahip olmuştur.²¹ Ayrıca Sicillerde isimleri geçen Atalıklar²² ve Emeldeşler olarak geçen İmildaşlar²³ da Kırım toplumunda önemli yere sahip olmuştur. Hüseyin Atalık²⁴, Arslan Atalık²⁵, Murtaza Emeldeş²⁶, Akay bin Toktar Emeldeş²⁷ sicillerde geçen isimlerden bazılarıdır.

¹⁶ Faruk Sümer, "Tatarlar", *DİA*, C.40, İstanbul 2011, s.168.

¹⁷ Özdem, a.g.e., s.40.

¹⁸ Bıyık, a.g.e., s.112. Giray kelimesi bazı kaynaklarda Geray olarak da geçmektedir. Bknz. Hakan Kırımlı, "Kırım Hanlığı Tarihinde "Çoban Geraylar" Meselesi", *Belleten*, C.84, S.299, Nisan 2020, s.244.; Nicole Kançal-Ferrari, *Kırım'dan Kalan Miras Hansaray*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s.11.

¹⁹ Halil İnalçık, "Giray", *DİA*, C.14, İstanbul 1996, s.76.

²⁰ İnalçık, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I.Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", s.54.

²¹ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s.17.

²² Atalık: Çerkeslerde eski bir geleneğe göre yeni doğan çocuğun iki-üç yaşını geçmeden başka bir aileye verilerek on beş-on altı yaşlarına gelene kadar eğitilip yetiştirilmesi ve sonra tekrar kendi ailesine verilmesi sürecidir. Detaylı bilgi için bknz. Ali Barut, "Kırım Hanlığı ile Kuzey Batı Kafkasya İlişkilerinde Atalık Müessesesinin Yeri", *Emel*, S.219, 1997.

²³ İmildaş: Hanedan mensupları arasında yaş olarak hanın emsali olup hana yakın olup ona arkadaşlık eden kişiye verilen unvandır. Tatar hanlıklarında sütkardeş anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bknz. Serkan Acar, "Kâsım Hanlığı (1445-1681)'nda İdarî Yapı ve Ekonomik Faaliyetler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.27, S.43, 2008, s.124.

²⁴ 67 A 90 Numaralı (Dokuzuncu Cilt), 1075-1076 (1665-1665) Tarihli Kadıasker Defteri, 9/14a-1.

²⁵ KKD, 9/31b-1.

²⁶ KKD, 9/97b-2.

²⁷ KKD, 9/99a-1.

Sicillere yansıyan kayıtlara örnek vermek gerekirse; “Alma köyünden Ahmed Mirza ibni Tatar Mirza Ağa'nın kölesi Yani'yi azat etme davası” yer almaktadır.²⁸ Köle azat edilmesi dışında tereke, alacak-verecek, mahkemede şahitlik etme gibi çeşitli konularda da kayıtlar sicillere yansımaktadır. “Nesli adında bir kadının mehir ve nafakasından vazgeçmesi, eşinin dört altın kıymetinde bir hasır ve bir altın kıymetinde bir bakır kazan vererek boşanmanın gerçekleştiği davanın şahitlerinden biri Hacı bin Tatar Osman'dır.”²⁹ Ayrıca Kırım'da Tatarköyü adıyla bir yerleşim yerinin olması göze çarpmaktadır. “Tatarköyü sakinlerinden Muharrem bin Abdullah'ın Kal'a sakinlerinden İsak veled Moşe adlı Yahudiyi gayrimenkul konusunda yaşanan anlaşmazlıktan dolayı mahkemeye vermesi”³⁰ örnek olarak verilebilir.

Nogaylar

Halkın büyük çoğunluğu Kıpçaklardan oluşan Nogaylarda yönetim kadrosunda Mangıtlar ön planda yer almıştır.³¹ Orda³² denilen yönetim anlayışına sahip olan Nogayların merkezi Saraycık'tır. Özgürlüklerine düşkün oldukları için bozkır hayatına önem verip göçebe yaşam sürdürmüşlerdir.³³

Nogaylar, Kırım Hanlığı'nın egemenliğini kabul ettikten sonra onlardan Hanın naibine uymaları beklenmiştir. Ancak kendi göçebe

²⁸ Dilek Çelik, 67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadıasker Defteri(Tahlil ve Transkripsiyon), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2011, s.252.

²⁹ KKD, 9/64b-1.

³⁰ KKD, 9/88b-1.

³¹ Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, Değişim Yayınları, Sakarya 2007, s.29. A. Zeki Velidi Togan'a göre Nogaylar Kıpçak grubunda yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. A.Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, C.I, Enderun Yayınları, İstanbul 1981 s.29.

³² Orda: Göçebe birkaç kabilenin bir Hanın hâkimiyetinde toplanması anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Orhan Doğan, “Orda”, *DİA*, C.33, İstanbul 2007, s.357.

³³ Alpargu, a.g.e., s.151- 153.

yaşam tarzlarını yerleşik yaşamdan üstün gören Nogaylar, Tatar egemenliğine karşı isyanlar çıkarmışlardır.³⁴

Nogaylarla ilgili kayıtlara; “Nogay Ağa’nın oğlu Bahadır Ağa’nın Ali Beg’e üç buçuk ve sekiz buçuk riyal kuruşları ve kırk sekiz rubu emanet etmesi”³⁵ örnek verilebilir. “Tahir bin Kadreteş, Devin Bolat bin Nogay’ı mahkemeye vermiştir. Merhum babası Berdas’ın Devin Bolat’a verdiği atı talep etmiştir. Devin Bolat’a sorulunca bana babası hibe etmiş ve ben de iki batman darı vermişim demiştir. Tahir’den vermesi ve atın kıymeti talep edilmiştir. Osman El-Hacc ibni Ömer ve İbrahim bin İshak’ın şahitlik etmeleriyle atın kıymeti otuz hasene olarak tespit edilmiştir.”³⁶

Sicillerde Nogayların da şahit olarak yer aldıkları görülmektedir. Bolat bin Nogay³⁷, Mustafa bin Nogay³⁸, Ötü bin Nogay-ı³⁹, Şah Mirza bin Nogay Ağa⁴⁰ örnek olarak verilebilir.

³⁴ Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s.43-44.

³⁵ Sema Aktaş Sarı, 3A-3B Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadıasker Defterlerine Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2016, s.222. Riyal kuruş: Yaklaşık 24 gram gümüş içeren 8 reallik İspanyol parası demektir. Bknz. Şevket Pamuk, “Kuruş”, *DİA*, C.26, Ankara 2002, s.458. Rub: Dörtte bir, çeyrek. Bknz. <http://lugatim.com/s/rub> [E.T: 04.06.2020].

³⁶ Çelik, a.g.e., s.239. Batman: Piriç, helva, sabun, boya, ipek, iplik, metal malzemeler vb. maddelerin tartılmasında kullanılan ağırlık ölçüsüdür. Bknz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s.355. Hasene: Altın para. Bknz. Bıyık, a.g.e., s.190.

³⁷ Erim Vatansver, 67 A 90 Numaralı (On Dokuzuncu Cilt), 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadıasker Defteri’ne Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir 2018, s.116.

³⁸ Vatansver, a.g.e., s.177.

³⁹ Fırat Yaşa, 67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt) 1061-1062 Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2014, s.63.

⁴⁰ Aktaş Sarı, a.g.e., s.110.

Çerkesler

Kafkaslarda yaşayan halklardan biri olan Çerkesler kendilerini Adige olarak isimlendirmiştir.⁴¹ Sicillerde “*Çerkes meclisi, Çerkes ili, Çerkesü'l-asl, çerkesi kılıç, vilayet-i çerkes*” şeklinde geçmektedir.⁴² Özellikle terekelerde karşımıza çıkan Çerkes kılıçlarının değerli olduğu anlaşılmaktadır.⁴³ Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı Çerkesler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Çerkes boyları dini yönden Müslümanlık ve Hıristiyanlığı benimsemişlerdi. İslamiyet'i benimsemeyenler, Kırım Hanlığı'na karşı tehdit unsuru olarak hana karşı ayaklanmalar çıkarmışlar ve zaman zaman Ruslarla işbirliği yapmışlardır. Müslümanlığı seçen Çerkeslerle Tatarlar arasında uyum sağlanmıştır.⁴⁴ Giraylar ile bazı Çerkesler özel anlaşmalar yapmışlardır. Bazı hanlar Çerkeslerin denetiminde askeri eğitim almışlardır. Çerkesler ayrıca büyük esir kaynağı olup hanlar ve Tatar soylularına cariye temin etmişlerdir.⁴⁵ Kırım hanlığı ile Çerkesler arasında iyi ilişki kurulmasında Atalık sistemi yani çocuk eğitime ve yetiştirme sistemi de etkili olmuştur. Atalık uygulaması Kırım hanlarının dikkatini çekmiş olmalı ki Hanlar çocuklarını bu sistemde yetiştirmeye özen göstermiştir. Çocuk dünyaya gelince Çerkes ülkesine özel haberci gönderilip çocuğun büyütülüp talim ve terbiyesi için memleketlerine kabul edilmesi rica edilirdi. Haber üzerine toplantı yapılarak çocuk için sütüne ve bakıcı seçilirdi. Kırım'a giden kalabalık atlı kafile Han'dan çocuğu alıp sütüne teslim ederdi. Ardından kafile çocukla birlikte geri dönerdi. Çocuğun yetiştirilmesinde özenli davranılmıştır. Çocuğun bakımını üstlenen Atalık, çocuğu eğitip çeşitli alanlarda yetiştirmiştir. Güreş gibi sportif faaliyetler, at biniciliği, dönemin mevcut silahlarını kullanarak savaşçı özelliği kazandırma, liderlik, komutanlık ve hitabet yeteneği kazandırmaya özen gösterilmiştir. Çocuk delikanlı çağına geldiğinde

⁴¹ Sadık Müfit Bilge, “Çerkezler”, *DİA*, C.Ek-1, İstanbul 2016, s.289.

⁴² Aktaş Sarı, a.g.e., s.26.

⁴³ Aktaş Sarı, a.g.e., s.74.

⁴⁴ Bıyık, a.g.e., s.100-101.

⁴⁵ Fisher, a.g.e., s.44.

Kırım'a geri götürülmüştür. Çocuğun eğitimini üstlenen Çerkes Beyi onun sütbabası, Bey'in hanımı da sütannesi kabul edilmiştir.⁴⁶

Sicillerde Çerkes asıllı köleler geçmektedir: *“Orta boylu koyun gözlü buğday... kogür bıyıklu... Çerkesiyyü'l asl müslimil mille Muzaffer bin Abdullah nâm abd-i memlûk”*⁴⁷ örnek verilebilir.

Kıptiler

Kayıtlara “Kıpti, Kıptiyan, Taife-i Kıptiyan” adlarıyla yansıyan bu topluluğun Hint kökenli oldukları düşünülmektedir.⁴⁸ Mısır'da yaşarken Hıristiyan olup sonradan farklı yerlere gidip yerleşmişlerdir.⁴⁹ Kıptilerin Çingene oldukları düşünülmektedir.⁵⁰ Osmanlı Devleti'nde mahalle kurulmasında dini ve etnik köken belirleyici unsur olmuştur. Kırım'ın Karasu kazasında Acem, Kıpti, Çingene mahalleleri de etnik unsura göre oluşturulmuştur.⁵¹

Sicillerde Kıbtıyan⁵² ve Çingane⁵³ Mahallesi adıyla geçen yerleşim yerleri vardır. Ayrıca sicillerde Kıptilerle ilgili hükümler de yer almıştır: *“Kalender adlı çingenenin eşi Ayşe'yi nikâh ve nafakasından vazgeçirip boşanması ve eşinin de bunu kabul etmesi.”*⁵⁴ *“Kıbtıyandan zurnacı Cemil bin Murteza'nın eşinin boşanmak için mahkemeye başvurması, nikâh ve nafakasından vazgeçtiğini belirtmesi üzerine Cemil'in de boşanması”*⁵⁵ örnek olarak verilebilir.

Acemler

Acem, Arapların kendilerinden olmayan halka ve İranlılara verdiği isim manasına gelmektedir.⁵⁶ Kırım'da yaşayan halklardan biri olan Acemler, Anadolu'nun doğusundan Kırım'a gelerek ticaretle

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Barut, a.g.m.

⁴⁷ KKD, 9/91b-3.

⁴⁸ Aktaş Sarı, a.g.e., s.28.

⁴⁹ DİA, “Kıptiler”, DİA, C.25, Ankara 2002, s.424.

⁵⁰ Ahmet Cihan, Fehmi Yılmaz, *“Belgeler ve Araştırma Notları-Kırım Kadı Sicilleri”*, İslam Araştırmaları Dergisi, S.11, 2004, s.138.

⁵¹ Kavak, *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, s.27.

⁵² KKD, 9/55b-2.

⁵³ KKD, 9/10b-4.

⁵⁴ KKD, 9/24a-1.

⁵⁵ KKD, 9/58a-1.

⁵⁶ Adnan Karaismailoğlu, “Acem”, DİA, C.1, İstanbul 1988, s.321.

uğraşmışlardır. Ticari mallarını Trabzon'a oradan da Kırım limanlarına ulaştırmışlardır. Kırım'a gelen tüccarların büyük kısmını Acemler, sonra Ermeniler ve Yahudiler oluşturmuştur. Tüccarlar Kefe, Gözleve ve Balıklago, oradan da Kırım içlerinde diğer şehirlere gitmişlerdir. Kırım'a yerleşen Acemler de olmuştur. Acem Mahallesinin varlığı bu duruma örnektir.⁵⁷ Sicillerden anlaşıldığı üzere Acem üretimi eşyaların mevcudiyeti görülmektedir. Acem tavası⁵⁸, çadır Acem yorgan⁵⁹, Acem sahanı⁶⁰, Acem seccadesi⁶¹, Acem basması⁶², Acem atlası⁶³, mor Acem bogasi kaftan⁶⁴ gibi eşyalar buna örnek gösterilebilir. Sicillerde Acemlerin alacak-verecek davalarında da yer aldığı görülmektedir. "İstan nam Acem yüz kırk akçe acem bogasi verdiği Ahmed bin Abdullah'ı mahkemeye vermiştir."⁶⁵ Kırım'da farklı zaman dilimlerinde "Acem akçası" diye para birimi de kullanılmıştır.⁶⁶

Rumlar

Kırım'da M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren yaşamakta olan Rumlar⁶⁷, Hıristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine mensup olup bir metropolit tarafından yönetilirdi. Kırım'daki Rumlar için İstanbul'dan bir metropolit atanırdı.⁶⁸ Metropolitlik akçesi adıyla gelir akçeleri mevcuttur. Zimmî kesimden Hıristiyanların temsilcisi olan rahip ve rahibeler tarafından toplanırdı.⁶⁹

⁵⁷ Nuri Kavak "Acem Tüccarının Trabzon'dan Başlayıp Kırım Topraklarında Süren Serüveni (1680-1755)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, N. 48, Yaz II, 2016, s. 72.

⁵⁸ Yaşa, a.g.e., s.38.

⁵⁹ Yaşa, a.g.e., s.40.

⁶⁰ Yaşa, a.g.e., s.100.

⁶¹ Yaşa, a.g.e., s.103.

⁶² Yaşa, a.g.e., s.156.

⁶³ Mehmet Caner Çavuş, 67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1080 (1666-1670) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019*, s.165.

⁶⁴ KKD, 9/63a-1.

⁶⁵ KKD, 9/6a-4.

⁶⁶ Vatansever, a.g.e., s.32.

⁶⁷ Özdem, a.g.e., s.40.

⁶⁸ Bıyık, a.g.e., s.101.

⁶⁹ Aktaş Sarı, a.g.e., s.48.

Sicillerde “Tâife-i Rum” adıyla da geçen⁷⁰ Rumların nüfus olarak yoğun oldukları yer, Bahçesaray kazasına bağlı Rum sükkânı olarak sicillere yansımaktadır.⁷¹ Ayrıca sokak adı olarak Rum sokağının varlığı da mevcuttur.⁷² Sicillerde Rumların kendi adıyla bir yerleşim kurdukları göze çarpmaktadır. “Bağçesaray mahruse-i mahallesinden Rum Mahallesi”⁷³ ifadesinden Rum mahallesinin Bahçesaray’da yer aldığını anlamaktayız.

Sicillere Rumlarla ilgili yansıyan kayıtlara örnek vermek gerekirse: “Ayban veledi Grigoz, Armağan veledi Şahin’i mahkemeye vererek ve on üç kuruş hakkı olduğunu söylemiştir.”⁷⁴ Sicillerden anlaşıldığı üzere Kırım’da Rum demir ocak⁷⁵, Rum büyük tabak⁷⁶, Rum çalgı⁷⁷ gibi Rum üretimi eşyaların kullanıldığı da göze çarpmaktadır.

Sicil kayıtlarında “koyun gözlü düz burunlu müslimet-ül mille Rûmiyyü’l-asl Gülbahar nâm cariye”⁷⁸ ifadesi Rum asıllı köle ve cariyelerin olduğunu göstermektedir. “Rum Mahallesi sakinlerinden Harac veled Yuri, kölesi Leh asıllı Nasrani Laçın veled Abdullah’ı mahkemeye vermiştir. Laçın’i yedi sene hizmet ederse azat edeceğini, yedi sene tamam olduğu için hakkı kalmayıp hür olduğunu söylemiştir. Laçın’in azat olmasına hüküm verilmiştir.”⁷⁹

Ermeniler

Kırım’da M.Ö. I-M.S. IV. yüzyıllardan beri yaşayan⁸⁰ Ermeniler, özellikle Bahçesaray, Karasu ve Kefe gibi şehirlerde yaşamışlardır.

⁷⁰ Şahin Kılınc, 17 Numaralı Kırım Şer’iyye Sicili (H.1084-1085/M.1673-1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2019, s.43.

⁷¹ Fatma Şahin, 67 A 90 Numaralı (On Birinci Cilt), 1077-1078 (1667-1667) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım’da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2019, s.20.

⁷² Şahin, a.g.e., s.19.

⁷³ KKD, 9/43b-2.

⁷⁴ Kılınc, a.g.e., s.43.

⁷⁵ Çavuş, a.g.e., s.36.

⁷⁶ Çavuş, a.g.e., s.36.

⁷⁷ Çavuş, a.g.e., s.38.

⁷⁸ Yaşa, a.g.e., 54.

⁷⁹ KKD, 9/93a-2.

⁸⁰ Özdem, a.g.e., s.40.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kilikya Ermeni Krallığı'na 1375'te Memluk Devleti tarafından son verilmesiyle bölgedeki Ermeniler Kırım'a doğru göç etmiştir. Anadolu'da yaşanan Celali isyanları da Ermenilerin Kırım'a göç etmelerinde etkili olmuştur. Bu olaylar neticesinde Kırım'da Ermenilerin sayıları artmıştır.⁸¹ Ermeniler dini açıdan Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup bir topluluktur.⁸² Kal'a Ermeniyan, Taife-i Ermeniyan, Acem-i Ermeniyan adlarıyla sicillere yansayan⁸³ Ermeniler genellikle ticaretle uğraşmışlardır.⁸⁴

Sicillerde Ermeni Mahallesi⁸⁵, Ermeniyan Mahallesi⁸⁶ olarak geçen mahalle ismi hem Bahçesaray'da⁸⁷ hem de Karasu'da⁸⁸ bulunmaktadır. Ayrıca Kırım'da "Ermeniyan" adıyla bir köy yerleşimi de mevcuttur.⁸⁹

"Ermeniyan Mahallesinden İlyâ veled Haçuk'un Kal'a-i Yahudiyan sakinlerinden Ovrâhim veled Şolme'yi mahkemeye vererek kırk bir kuruş ve altmış akçe hakkını talep etmesi"⁹⁰ Ermenilerle ilgili sicillere yansıyan davalara örnek olarak verilebilir. Bunun yanında kayıtlarda Ermeni kilimi⁹¹ adıyla bir eşyanın kullanıldığı da görülmektedir.

Yahudiler

*Kala-i Yahudiyan, Yahudi, Taife-i Yahudiyan*⁹² adlarıyla sicillere yansıyan Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı yer Bahçesaray'da Çufud Kale idi.⁹³ Evliya Çelebi'ye göre adı Gevherkırman'dır ve burada sadece Yahudiler oturmaktaydı. Kale neferleri, kale dizdarı, kapucuları

⁸¹ Bıyık, a.g.e., s.103-104.

⁸² Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Keefe (1475-1600)*, s.273.

⁸³ Şahin, a.g.e., s.19.

⁸⁴ Bıyık, a.g.e., s.218.

⁸⁵ KKD, 9/49a-2.

⁸⁶ KKD, 9/65b-1.

⁸⁷ Bıyık, a.g.e., s.132.

⁸⁸ Bıyık, a.g.e., s.148.

⁸⁹ Yaşa, a.g.e., s.11.

⁹⁰ Şahin, a.g.e., s.159.

⁹¹ Aktaş Sarı, a.g.e., s.217.

⁹² Şahin, a.g.e., s.26.

⁹³ Bıyık, a.g.e., s.105.

tamamen Yahudilerdi.⁹⁴ Genellikle ticaretle uğraşan Yahudiler Bahçesaray dışındaki büyük şehirlerde de ikâmet etmişlerdir.⁹⁵ XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kırım'ın sosyal-ekonomik yaşamında etkili olan bir topluluktur. Kırım Hanlığı'nda darphane Yahudiler tarafından işletilmiştir.⁹⁶ Kırım'da özellikle Bahçesaray'da bağcılık önemli bir ekonomik uğraştır. Özellikle Kala Yahudileri ve diğer gayr-i müslimler Kırım'da bağcılıkla uğraşmışlardır.⁹⁷

Kırım'daki Yahudiler üç gruba ayrılmıştır: Birincisi göç ve ticaret amaçlı yerleşenler. İkincisi Karailer adı verilen topluluk. Türk geleneklerini devam ettiren bu topluluğun Hazarlar'dan geldiği söylenmektedir ve Kırım'da önemli görevlere getirilmişlerdir. Üçüncüsü de bir Türk topluluğu olan Kırımçaklar'dır.⁹⁸

Sicillerde Kal'a Yahudileri⁹⁹ sık geçmektedir. Kal'a Yahudileri dışında adı geçen bir başka Yahudi cemaati "Yahudiyanus cemaati"dir.¹⁰⁰ Moşe, Yako, İsak¹⁰¹, Şulme, Mortahay¹⁰², İlya, Baruh¹⁰³, Avrahim, Yefuda¹⁰⁴, Süleyman, Şumail¹⁰⁵ isimleri kayıtlarda geçen isimlerden bazılarıdır. Sicillerde Yahudi isimlerinin sık geçmesi Yahudilerin kalabalık olduğunu ve toplumsal hayatta aktif olduğu kanısını uyandırmaktadır.¹⁰⁶ Sicillerden örnek olarak; "Yahudilerden Yasef'in Moşe ile birlikte on dokuz kuruşa ortak bir bahçe almaları"¹⁰⁷, "Kal'a Yahudilerinden İlya'nın Nalbant Manuk'u mahkemeye verip on iki kuruş, beş akçe hakkını talep etmesi"¹⁰⁸ verilebilir. Bu kayıtlara

⁹⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, Haz. Seyit Ali Kahraman, 7.Kitap, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.500.

⁹⁵ Bıyık, a.g.e., s.105.

⁹⁶ Bıyık, a.g.e., s.187.

⁹⁷ Vatansever, a.g.e., s.36.

⁹⁸ Kılınç, a.g.e., s.41.

⁹⁹ KKD, 9/15a-2.

¹⁰⁰ KKD, 9/23a-4

¹⁰¹ KKD, 9/25b-3.

¹⁰² KKD, 9/97a-1.

¹⁰³ KKD, 9/16b-3.

¹⁰⁴ KKD, 9/49b-3.

¹⁰⁵ KKD, 9/57a-3.

¹⁰⁶ Aktaş Sarı, a.g.e., s.26.

¹⁰⁷ KKD, 9/10a-3.

¹⁰⁸ KKD, 9/21b-2.

bakıldığında Yahudilerin kendi aralarındaki dava oldukları anlaşılmaktadır. Bunların dışında Yahudilerle Müslümanlar arasındaki davalara örnek verilecek olursa; “Yako'nun Murtaza'yı mahkemeye verip doksan akçe hakkını talep etmesi”¹⁰⁹, “Mehmed Çavuş'un Baruh adlı yahudide olan elli beş esedi gurusu tamam alıp, hakkının kalmadığını söylemesi”¹¹⁰ verilebilir.

Kölelerin Etnik Kökenleri

İlkçağlardan itibaren kölelik hemen hemen bütün toplumlarda görülmüştür.¹¹¹ Köleleri ifade etmek için kul, bende, esir, gulam, memlük, abd, vasif, memlüke, vasife, cariyeye, gurre gibi kelimeler kullanılmıştır.¹¹² Köleler, ticareti yapılan, alınıp satılan,¹¹³ günlük işlerde çalıştırılan ve hizmet için kullanılan bir mal olarak görülmüştür. Sahibi köleyi istediği gibi kullanır, alıp satabilir hatta hürriyetine kavuşturabilirdi.¹¹⁴

Karadeniz'in kuzeyi ve Afrika Osmanlı Devleti'nin önemli esir kaynakları olmuştur.¹¹⁵ Savaş esirleri ve ticaret yolları Osmanlı'nın köle kaynaklarındandır. Tüccarlar sayesinde getirilen köleler genelde Karadeniz'in kuzey ve doğusundan getirilirdi.¹¹⁶

Yazılı kaynakların bulunduğu erken çağlardan itibaren Kırım Yarımadası'nda köle ticareti ile uğraşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi ve Kırım Hanlığı'nın ortaya çıkmasından kısa süre

¹⁰⁹ KKD, 9/26b-2.

¹¹⁰ KKD, 9/23a-3. Esedi gurusu: Aslında Balkanlar üzerinden Osmanlı Devleti'nin topraklarına giren Hollanda taleriydi. Üzerinde aslan resmi olduğu için Osmanlı Devleti'nde esedi gurusu veya aslanlı gurusu denmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Pamuk, a.g.m., s.458.

¹¹¹ Ümit Ekin, “17.Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29, S.47, 2010, s.25.

¹¹² Özdem, a.g.e, s.87.

¹¹³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012, s.37.

¹¹⁴ Yaşa, a.g.e. , s.25.

¹¹⁵ Yücel Öztürk, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin Rolü ve Hacmi”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, s.55.

¹¹⁶ İzzet Sak, “Konya'da Köleler (16.yüzyıl sonu-17.yüzyıl)”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989,s.162.

öncesine kadar Karadeniz sahilleri yabancı tüccarlar için köle kaynağı olma açısından önemli idi.¹¹⁷ Özellikle İtalyan şehir devletleri Karadeniz köle ticaretinde etkili olup Eyyubi ve Memluklu Devleti gibi devletlere köle satmışlardır. 1261 yılında Latin İmparatorluğu'nun sona ermesiyle Venedik'in Karadeniz'deki etkisi yitirilmiştir.¹¹⁸ 1453 yılında İstanbul'un ve 1475 yılında Kefe'nin fethiyle Cenevizlerin Karadeniz'deki gücü kırılmıştır.¹¹⁹ Buna bağlı olarak Müslümanlar Kırım'da köle tüccarı olarak ön plana çıkmıştır.¹²⁰ Kırım Yarımadası köle ticaretinin önemli merkezlerinden biri konumundaydı. Kırım'ın liman şehirlerinde çeşitli milletler köle olarak Anadolu ve Avrupa'ya satılmıştır.¹²¹

İslam hukukuna dayanarak Osmanlı Devleti'nin Müslüman Türk Tatarların köle edilmesini yasaklaması Akdeniz ve Karadeniz'de köle piyasasını etkilemiştir. Köle piyasası XV. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslar ve Rusya'ya doğru yön değiştirmiştir.¹²² Osmanlı Devleti'nin köle kaynağı başta Kırım olarak kuzey ülkelerdi.¹²³ Kırım Tatarları Polonya, Litvanya, Moskova, Ukrayna, Kafkasya gibi yerlere yağma akınları düzenlemiş ve ele geçirilen esirleri köle pazarlarına götürmüşlerdir.¹²⁴ Kırım akıncı birlikleri buralardan başka Osmanlıların Güneydoğu ve Batı Avrupa üzerine doğru yapılan seferlere de katılıp esir elde etmişlerdir. Akınlar yoluyla toplanan esirler Kefe'ye getirilerek satılmıştır.¹²⁵ Polonya, Rusya ve Çerkezistan gibi yerlere akınlar yapan Tatarların bu faaliyetleri sonucunda köle ticareti, Kırım ekonomisinin temeli

¹¹⁷ Fisher, a.g.e., s.46.

¹¹⁸ Zübeyde Güneş Yağcı, "16.Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, S.8, Kış 2005, s.13-14.

¹¹⁹ Yücel Öztürk, "XIII. ve XVII. yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.97, İstanbul 1995, s.131.

¹²⁰ Fisher, a.g.e., s.46.

¹²¹ Çavuş, a.g.e., s.23.

¹²² Öztürk, "XIII. ve XVII. yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", s.131.

¹²³ Ahmet Nezihi Turan, "Bahçesaray Köleleri", *Bilgi*, S.48, Kış 2009, s.242.

¹²⁴ Nuri Kavak, "Slavery and Slave Prices in the Crimean Khanate (According to Islamic Court Registers)", *Journal of International Eastern European Studies*, Vol.1, No.1, Summer 2019, s.60.

¹²⁵ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, s.511.

olmuştur.¹²⁶ Kırım ve şehirlerinde kölelerden büyük kazanç sağlanmış ve ekonomik hayatta kölelik önemli faaliyet haline gelmiştir.¹²⁷ Kırım Hanlığı'nın önemli geçim kaynaklarından biri çapul ve çapul sonrası ele geçirilen ganimetler olmuştur. Bu ganimetlerin en değerli parçalarından biri esirler olmuştur. Ele geçirilen esirlerin bir kısmını kullanmak için kendilerine ayırırken, bir kısmı da esir pazarlarında satılıp kazanç elde edilmiştir.¹²⁸ Köle ticareti Kırım ekonomisi için önemli yere sahipti. Başarısız olan her akın Kırım ekonomisi için bir buhran demektir.¹²⁹

Karlofça Antlaşması (1699) ile Tatarların Batı Rusya topraklarına akınlarının engellenmesiyle köle ticaretinde azalma olmuştur. XVII. yüzyıl sonlarına kadar Kırım'da Rus, Polonyalı, Macar asıllı köleler fazla iken XVIII. yüzyılda Çerkez, Gürcü ve Kalmuk asıllı köleler sayıca fazla olmuştur. Bu durum, XVIII. yüzyılda, köle akınlarının sadece Kafkaslara doğru yapıldığını göstermektedir.¹³⁰

Köle ticaretinin bu kadar yoğun olduğu bir coğrafyada kölelerin fiziksel özellikleri ve etnik kökenleri de çeşitlilik arz etmiştir. Sicillerde köleleri ve cariyeleri ifade etmek için “*abd-i memlûk*¹³¹, *abd-i memlûke*¹³², *carıye*¹³³, *çora*¹³⁴, *devke*¹³⁵, *gulam*¹³⁶, *kazak*¹³⁷” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Sicillerden yola çıkarak kölelerin etnik kökenlerine baktığımızda Macar, Rus, Çerkes, Leh, Boşnak ve Eflak-Boğdan asıllı oldukları görülmektedir. Kayıtlarda geçen bazı köle tasvirleri şu şekildedir:

¹²⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çev. Halil Berktaş, C.I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.342.

¹²⁷ Kavak, “*Kırım Tatarlarında Gündelik Hayat (XVII.-XVIII. Asır)*”, s.169.

¹²⁸ Kavak, *Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, s.218.

¹²⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, s.342.

¹³⁰ Zeynep Özdem Köse, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kahramanmaraş 2017, s.22.

¹³¹ KKD, 9/50a-1.

¹³² KKD, 9/38b-1.

¹³³ KKD, 9/40a-4.

¹³⁴ KKD, 9/48b-1.

¹³⁵ KKD, 9/78a-1.

¹³⁶ KKD, 9/89a-2.

¹³⁷ KKD, 9/7b-2.

“Uzun boylu düz burunlu gök gözlü sarışın Russü’l-asl ve’l mille¹³⁸

Orta boylu koyun gözlü sarışın sağ kaşının üzerinde yaralı Eflak’ul asl ve’l mille¹³⁹

Uzun boylu gök gözlü sarışın Macar’ul-asl vel mille¹⁴⁰

Orta boylu düz burunlu kara yağuzlu kırpık gözlü kara sakallu Leh’ül asl Nasrani’l mille¹⁴¹

Orta boylu koyun gözlü kara yağızlı Boğdanu’l asl Nasraniyeti’l mille¹⁴².”

Koyun gözlü sivri burunlu sarışın Boşnakü’l asl¹⁴³

Sonuç

Kırım Yarımadası, coğrafi konumuna bağlı olarak önemli ticaret yollarına ve limanlara sahip olup, farklı millet ve toplulukların uğrak yeri haline gelmiştir. Etnik ve dini bakımdan kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. Tatarlar, Nogaylar, Çerkesler, Kıptiler, Acemler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler Kırım’da ikamet etmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde uygulanan millet sistemi Kırım Yarımadası’nda da uygulanmıştır. Yarımada’da yaşayan milletler ve topluluklar Şer’i mahkemelere başvurarak isteklerini rahatça ifade etmişler ve talepleri de karşılık bulmuştur. Bu durum istimalet politikasının bir örneği sayılabilir. Kırım’da yaşayan milletler ve topluluklar sosyal ve ekonomik hayatlarını rahat bir şekilde sürdürmüşlerdir. Kırım’da ticaret konusunda Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerle birlikte Acemler de etkili olmuştur.

Köle ticareti açısından önemli olan Kırım Yarımadası’nda köleler de etnik bakımdan farklılık göstermiştir. Kölelerin genel olarak etnik

¹³⁸ KKD, 9/12b-1.

¹³⁹ KKD, 9/20b-1.

¹⁴⁰ KKD, 9/7b-2.

¹⁴¹ KKD, 9/40a-1.

¹⁴² KKD, 9/98a-4.

¹⁴³ KKD, 9/47b-3.

kökenlerine baktığımızda Macar, Rus, Çerkes, Leh, Boşnak, Eflak, Boğdan gibi milletlerden oldukları görülmektedir. Farklı etnik yapıdaki köleler Kırım'a oradan da ticaret yoluyla diğer bölgelere ulaştırılmıştır.

Kaynakça

67 A 90 numaralı (Dokuzuncu Cilt), 1075- 1076 (1665-1665) Tarihli Kadiasker Defteri

ACAR, Serkan, "Kâsım Hanlığı (1445–1681)'nda İdarî Yapı ve Ekonomik Faaliyetler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.27, S.43 (2008).

AKTAŞ SARI, Sema, 3A-3B Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadiasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2016.

ALPARGU, Mehmet, *Nogaylar*, Değişim Yayınları, Sakarya 2007.

BARUT, Ali, "Kırım Hanlığı ile Kuzey Batı Kafkasya İlişkilerinde Atalık Müessesesinin Yeri", *Emel*, S.219 (1997).

BIYIK, Ömer, *Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

BİLGE, Sadık Müfit, "Çerkezler", *DİA*, C.Ek-1, İstanbul(2016).

ÇİHAN, Ahmet, Fehmi YILMAZ, "Belgeler ve Araştırma Notları-Kırım Kadı Sicilleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.11 (2004).

ÇAVUŞ, Mehmet Caner, 67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1080 (1666-1670) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2019.

ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 7.Kitap, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

ÇELİK, Dilek, 67 A 90 Nolu ve 1017-1022 (1608-1613) Tarihli Kırım Hanlığı Kadiasker Defteri (Tahsil ve Transkripsiyon), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2011.

DİA, "Kıptiler", *DİA*, C.25, Ankara (2002).

DOĞAN, Orhan, "Orda", *DİA*, C.33, İstanbul (2007).

EKİN, Ümit, "17.Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29, S.47 (2010).

FISHER, Alan, *Kırım Tatarları*, Çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.

İNALCIK, Halil, "Giray", *DİA*, C.14, İstanbul (1996).

İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çev. Halil Berktaş, C.I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

İNALCIK, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar (1441-1700)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

İNALCIK, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I.Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, 135 (Mart-Nisan), Kit-san Matbaası, İstanbul (1983).

KANÇAL-FERRARİ, Nicole, *Kırım'dan Kalan Miras Hansaray*, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan, "Acem", *DİA*, C.1, İstanbul (1988).

KAVAK, Nuri, "Kırım Tatarlarında Gündelik Hayat (XVII-XVIII. Asır)", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Ed. Yücel Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015.

KAVAK, "Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2008.

KAVAK, "Acem Tüccarının Trabzon'dan Başlayıp Kırım Topraklarında Süren Serüveni (1680-1755)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, N.48, Yaz II (2016).

KAVAK, "Osmanlı Adalet Sisteminde Gayr-i Müslimlerin Yeri ve Örnekleri (Şer'iyye Sicillerine Göre)", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale (2009).

KAVAK, "Kırım Tatarları'nda Mahalle Kültürü", *Bilig*, S.55, Güz (2010).

KAVAK, "Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri ve Muhtevası Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7, Isparta (2008).

KAVAK, "Slavery and Slave Prices in the Crimean Khanate (According to Islamic Court Registers)", *Journal of International Eastern European Studies*, Vol.1, No.1, Summer (2019).

KILINÇ, Şahin, 17 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (H.1084-1085/M.1673-1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2019.

KIRIMLI, Hakan, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

KIRIMLI, "Kırım Hanlığı Tarihinde "Çoban Geraylar" Meselesi", *Belleten*, C.84, S.299, Nisan (2020).

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ÖZDEM, Zeynep, *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

ÖZDEM KÖSE, Zeynep, Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699), *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kahramanmaraş 2017.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi- Medeniyet Tarihi*, C.2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

ÖZTÜRK, Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeginin Rolü ve Hacmi", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017.

ÖZTÜRK, Yücel, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.97, İstanbul (1995).

ÖZTÜRK, Yücel, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

PAMUK, Şevket, "Kuruş", *DİA*, C.26, Ankara (2002).

SAK, İzzet, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl sonu- 17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul (1989).

SÜMER, Faruk, "Tatarlar", *DİA*, C.40, İstanbul (2011).

ŞAHİN, Fatma, 67 A 90 Numaralı (On Birinci Cilt), 1077-1078 (1667-1667) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2019.

TOGAN, A.Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, C.I, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.

TURAN, Ahmet Nezih, "Bahçesaray Köleleri", *Bilig*, S.48, Kış (2009).

TÜRK, Ahmet, "Kırım Hanlığı'nda İslamiyet", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Ed. Yücel Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2015.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012.

VATANSEVER, Erim, 67 A 90 Numaralı (On Dokuzuncu Cilt), 1083-1087 (1672-1676) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir 2018.

YAĞCI, Zübeyde Güneş, "16.Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, S.8, Kış (2005).

YAŞA, Fırat, 67 A 90 Numaralı (Dördüncü Cilt) 1061-1062 Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2014.

YILMAZ, Fehmi, "On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım'da Gayrimüslimler", *Osmanlı Araştırmaları XXXIII*, İstanbul (2009).

<http://lugatim.com/s/rub> [E.T: 04.06.2020].